

ra 2003, II, 963, 969, 1021, 1046, 1048, 1087, 1098; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, II, 446-450; Kâtib Çelebi, *Fezleke* (haz. Zeynep Aycibin, doktora tezi, 2007), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, III, 695-701, 712; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Zafernâme / Târih-çe-i Feth-i Revân ve Bağdâd* (haz. Nermin Yıldırım, yüksek lisans tezi, 2005), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33, 37-42; *Solakzâde Tarihi* (s.nşr. Vahid Çabuk), İstanbul 1989, II, 548, 549; Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme* (haz. Seyit Ali Kahraman), Ankara 2013, I, vr. 62^a, 346^a; IV, 336^a-338^b, 401^a; P. Rycout, *The History of the Turkish Empire from the Year 1623 to the Year 1677*, London 1687, s. 43-44; Nâimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, II, tür.yer.; IV, 1564, 1820; *Hadîkatü'l-üvzerâ*, s. 80-81; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 73; Hammer (Atâ Bey), IX, 247, 252, 254-255; J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, IV, 116, 118; *Sicill-i Osmânî*, III, 258; Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi* (s.nşr. Ali Yılmaz – Mehmet Akkuş), (İstanbul 1327) Ankara 1986, I, 316; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 152, 178, 202; III/2, s. 386-387; Danişmend, *Kronoloji*², III, 321, 331, 370, 374-377; V, 35; Kerim Yans, *IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri* (doktora tezi, 1977), İÜ Ed. Fak., s. 183-184, 185, 186-187, 189.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

TEKİNALP

(1883-1961)

Gazeteci, yazar,
fikir ve siyaset adamı.

Serez'de doğdu. Asıl adı Moiz Kohen'dir (Cohen). Tekin Alp, Munis Tekinalp, Musa Tekinalp adlarını kullanmıştır. Babası İzhak Kohen bir hahamdı. Öğrenim hayatına Serez'de başladı. Daha sonra Selânik'te Alliance Israélite Universelle'e ve yahudi okuluna aynı zamanda devam etti. Aralık 1907'de Selânik'te Ecole Imperiale de Droit'da okudu, ardından İstanbul'da hukuk tahsil etti. 1908'de Selânik'te Matild Bendavid ile evlendi. Meslek hayatına Selânik'te mezun olduğu Yahudi Öğretmen Okulu'nda kısa bir süre hocalık yaparak başladı. Yabancı ticaret firmalarında ve Selânik Ticaret Kulübü'nde kâtiplik ve muhasebecilik yaptı. 1905'te sonradan *Yeni Asır* ismini alacak olan *Asır* gazetesinde sosyal ve ekonomik konulara dair yazılar yazdı. Burada beş yıl boyunca yazar ve yazı işleri müdürü olarak görev yaptı. Gazeteciliği sırasında Mithat Şükrü, Ömer Naci, İsmail Canbolat, Ali Canip (Yöntem) ve Aka Gündüz gibi kişilerle dostluk kurdu. Gazeteciliğin yanı sıra derbest avukatlık yaptı. 1905'te İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye oldu. 1910 yılında kısa bir süre Selânik Vilâyet Meclisi üyeliği ve genel kâtipliği gö-

Tekinalp

revini üstlendi. Selânik'in 1912'de Yunan işgaline uğraması üzerine birkaç aylığına Viyana'ya gitti, daha sonra İstanbul'a yerleşti. Dârülfünun'da 1914-1918 arasında müderris muavini ve tercüman olarak çalıştı. 1916-1922 yıllarında Duhan Türk Anonim Şirketi'nin ve 1922'den itibaren Herman Spierer ve Ortakları Şirketi'nin genel müdürlüğünü yaptı, Türk tütünlerinin ihracatını gerçekleştiren kurumların başında bulundu. 1936'da İktisat Vekâleti bünyesinde toplanan bütün kongresinin genel kâtipliğini yaptı. Ardından Türk Tütüncüler Birliği'nin genel sekreterliğini yürüttü. 1945-1950 arasında İstanbul belediye meclis üyesiydi. İstanbul'a ilk trolleybüsün kurulmasına öncülük etti. 1954 ve 1957'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili adayı oldu, ancak seçilemedi. 1950'den itibaren İstanbul Tüccar Derneği'nde faaliyetlerini sürdürdü ve genel sekreterlik görevini üstlendi. Emekliye ayrıldıktan sonra Fransa'nın Nice şehrine yerleşti. Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bir dilekçe ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Nice fahri konsolosluğuna talip oldu, ancak dönemin Demokrat Parti yönetimi bu isteğini kabul etmedi. Son günlerini geçirdiği bu şehirde öldü.

Osmanlılık, Türkçülük ve Kemalizm alanlarında fikrî siyasi çalışmalar yapan Tekinalp, 1908'den itibaren İttihat ve Terakkî'nin resmî yayın organı olan *İttihad* ve *Terakkî* gazetesinde yazmaya başlamış, Müsevîler'in iyi birer Osmanlı vatan-daşı olmaları gerektiğini söylemiştir. Dile özel önem vererek Türkçe'nin azınlıklar arasında yayılması için Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânî Cemiyeti'ni kurmuş, 1909 yılında IX. Dünya Siyonist Kongresi'ne Selânik delegesi sıfatıyla katılarak burada kendini bir Osmanlı vatandaşı olarak tanıtmış, siyonistlerin ana hedefi olan Filistin ve çevresinde ayrı bir yahudi devleti kurmalarına karşı çıkmıştır. Osmanlılık sahasındaki

faaliyetlerini Selânik yahudilerinin resmî temsilcisi durumunda olan, entegrasyon yanlısı anti-siyonist bir tutuma sahip Yakın Dostlar Kulübü çatısı altında yürütmüş, bu kulübün bünyesinde 1910'da Osmanlılaşma Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

1911'de Ziya Gökalp'in başında bulunduğu, Türkçü bir çizgide yer alan Yeni Hayatçılar grubuna girmiş, *Rumeli* ve *Zaman* gazetelerinde yazılar yazmış, Türkler'in de bir millî bilince sahip olması gerektiğini söylemiştir. 1912'de Fransa'da yayımlanan *Mercure de France* dergisine Türkçülük cereyanını Avrupa'da tanıtan bir yazı kaleme almış, bu yazı Akçuraoğlu Yusuf tarafından Türkçe'ye çevrilerek "Türkler Bir Rûh-i Millî Arıyorlar" başlığıyla *Türk Yurdu*'nda yayımlanmıştır. 1914'te neşredilen *Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük, En Meşhur Türkçüler'in Mütâlaâtı* adlı kitabı Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul) gibi isimlerden ve Türkçü çevrelerden övgüler almış, Türkçülük hareketi içerisinde kendine önemli bir yer edinmiş, bu arada Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Sadece siyasi alanda değil ekonomik ve sosyal alanda da özellikle millî iktisat ve solidarizm konusunda ön plana çıkmıştır. 1914'te İttihat ve Terakkî Partisi'nin maddî, Ziya Gökalp'in mânevî desteğiyle ve millî iktisat fikrini Türkiye'de yaymak amacı ile *İktisadiyat Mecmuası*'nı kurmuş, Şubat 1916 – Kasım 1917 arasında bu dergide haftalık olarak, genellikle Fransızca ve Almanca tercümeleriyle birlikte ekonomiyle ilgili makaleler yayımlamıştır. Ziya Gökalp'in solidarist ve halkçı görüşlerinin benimsendiği *Yeni Mecmuâ*'da 1917'den itibaren "Tesânütçülük" başlığı altında düzenli olarak makaleler yazmış, Türkçülüğün İttihat ve Terakkî ile birlikte gözden düştüğü Mütareke döneminde Yeni Osmanlılık akımını savunmuş, 1919'da *Büyük Mecmuâ*'da bu akımla ilgili yazılar kaleme almıştır.

Cumhuriyet döneminde ulus-devlet projesine destek vermek suretiyle Müsevî cemaatinin Türk kültürüne entegrasyonu için çalışmış, Türkleştirme hareketleri içerisinde etkin rol oynamıştır. 1928'de yazdığı *Türkleştirme* adlı eserinde "on buyruk" adını verdiği liste ile Türkiye'de yaşayan yahudilere Türk milletine dahil olmanın yolunu göstermiştir. Türk dilini ve Türk kültürünü yaygınlaştırmayı amaçlayan Millî Hars Birliği adlı derneğin kuruluşunda yer almış, Türkçe'nin yaygınlaşması için dernek bünyesinde gece dersleri düzenlemiş, aynı amaçla 1933'te

İstanbul'da kurulan Türk Kültür Birliği'nin başkanlığını yürütmüştür. 1936'da yayımladığı *Kemalizm* adlı kitabında Kemalizm'i bir ideoloji olarak ele alıp Türk ruhu ve düşüncesi üzerinde yaptığı değişime dikkat çekmiş, milliyetçilik ilkesine ayrı bir önem vermiştir. 1944'te Orta Asya'dan başlayarak Kemalist döneme kadarki Türk tarihini incelediği *Türk Ruhü* adıyla bir kitap yayımlamıştır. Tekinalp'in *Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük, En Meşhur Türkçülerin Mütâlaâtı* (1330/1914), *Türkismus und Pantürkismus* (Weimar 1915), *The Turkish and Pan-Turkish Ideal, War Staff, Intelligence Division* (London 1917), *Türkleştirme* (1928), *Kemalizm* (1936), *Türk Ruhü* (1944) adlı eserleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Jacob M. Landau, *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri* (1883-1961) (trc. Burhan Parmaksızoğlu v.dğr.), İstanbul 1996; a.mlf., "Tekin Alp: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Devrinde Bir Aydın", *TTK Bildiriler*, IX (1988), II, 1127-1139; Liz Behmoaras, *Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi*, İstanbul 2005, tür.yer.; Cavit Orhan Tütengil, "Munis Tekinalp'in Yazı ve Fikir Hayatı ile İlgili Bir Belge", *Yeni Yayınlar*, VII/4, Ankara 1962, s. 210-213; a.mlf., "Munis Tekinalp'le İlgili İkinci Bir Belge", a.e., VII/6 (1962), s. 133-134; Arda Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Bir Katkı", *Toplumsal Tarih*, sy. 204, İstanbul 2010, s. 34-45.

MURAT KILIÇ

TEKRÎT

(bk. TİKRÎT).

TELÂTÎ, Ebû Hafs

(أبو حفص التلّاتي)

Ebû Hafs Amr b. Ramazân b. Ebî Bekr el-Bedr et-Telâti el-Cerbî (ö. 1187/1773)

Geç dönem İbâzî âlimi.

Tunus'un Cerbe adasındaki Telât (Tülât) mahallesinde doğdu. Ziriklî ismini yanlış olarak Ömer, nisbesini de muhtemelen mahallî lehçede "tâ" harfinin "sâ" şeklinde okunması sebebiyle Selâsî (Sülâsî) şeklinde kaydeder. Bazı kaynaklarda tarihçi ve fakih Ebû'r-Rebî Süleyman b. Ahmed el-Hilâtî'nin (ö. 1099/1688) öğrencisi olduğu zikredilirse de Hilâtî'nin ölüm tarihi göz önüne alındığında bu bilgi şüpheli görünmektedir. Telâti, memleketinde başladığı tahsilinden sonra kendisini engelleyeceği

korkusuyla ailesinden izin almadan Mısır'a gitti. Burada İbn Tolun Camii'ndeki İbâziyye Medresesi'nde öğrenim gördü. Bir taraftan da Ezher Camii'ndeki derslere katıldı. Tahsilini tamamlayınca zamanla kendisi bu medresede gönüllü olarak ders verdi. Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Mus'abî el-Melîkî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sâlih el-Efdalî ve Ramazan b. Ahmed el-Gül el-Cerbî yetiştirdiği öğrenciler arasında yer alır. Ebû Zekeriyâ el-Efdalî hakkında bir kaside yazmasından hareketle onu diğer öğrencilerinden daha önemli bir konumda gördüğü söylenebilir. Eserlerinde fakirlikten sıkça şikâyet eder. Hiç evlenmeyen Telâti Kahire'de vefat etti. Geç dönemde İbâziyye'nin önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilen Telâti oldukça üretken bir müellif olup başta akaid olmak üzere fıkıh ve fıkıh usulü, nahiv, ahlâk, tasavvuf ve mantık ilimlerine dair eserler telif etmiştir. Yaşadığı dönemin ilim geleneğine uyarak daha çok önceki İbâzî âlimlerinin eserlerine şerh, hâşiye ve ta'likler yazmış, söz konusu eserleri özetlemiştir.

Eserleri. 1. *el-İk'dü'n-nazîd 'alâ nük-teti't-tevhîd*. Telâti'nin, Ebû Hafs Amr b. Cemî'nin (VIII./XIV. yüzyıl) İbâzîler arasında çok meşhur olan ve *Muqaddimetü't-tevhîd* diye de bilinen 'Aķidetü't-tevhîd adlı risâlesine yazdığı ilk şerhtir. Müellif eserini beş günde bitirdiğini söyler. Onun yaşadığı dönemde istinsah edilen bir nüshası Benî Yezcen'deki Mektebetü Âl-i Yedder'de bulunan (nr. 167) eserin pek çok yazma nüshası vardır (Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 555; Mektebetü'l-Kutb [Mektebetü's-Şeyh Eттаfeyyiş], nr. 694; Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 163). 2. *'Umdetü'l-mürîd li-nük-teti't-tevhîd*. Ebû Hafs Amr'in akaid risâlesi üzerine yazdığı ikinci şerh olup bir mecmua içinde basılmıştır (Kosantîne 1323/1905, s. 30-124). Aynı esere *el-Lü'lü'etü'l-muẓî'e 'alâ metni'l-'Aķide* adıyla yazdığı şerhin ise günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 3. *Ne-ticetü'l-efkâr fi ta'likı 'Aķidetü'l-ibrâr*. Ebû Süleyman Dâvûd b. İbrâhim et-Telâti'nin (ö. 967/1560) yine Ebû Hafs'ın eserine yazdığı şerhe dair bir ta'liktir. Eserin yazma nüshaları mevcuttur (Benî Yezcen, Mektebetü'l-Kutb [Mektebetü's-Şeyh Eттаfeyyiş], nr. 750; Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 111; Mektebetü Âl-i Yedder, nr. 48; Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 429). 4. *el-Le'âli'l-meymûnât fi 'uķüdi'd-diyânât (Şerh 'alâ Uşûli'd-diyânât, Le'âli'ü'l-manzûmât fi 'uķüdi'd-*

diyânât). Ebû Sâkin Âmir b. Ali eş-Şem-mâhî'nin *Kitâbü (Uşûli'd-Diyânât* adlı eserine yazılmış bir şerh olup Muhammed b. Yûsuf el-Bârûnî tarafından bir mecmua içinde neşredilmiş (Kahire 1304/1886, s. 77-133), daha sonra Muhammed Halîfe Mâdi tarafından *el-'Aķidetü'l-mübâreke* adlı kitap içinde de basılmıştır (Kahire, ts. [el-Matbaatü'l-feccâletü'l-cedîde], s. 46-78). Eserin *Kütüb Muhtâre* adlı bir kitap içinde yapılmış bir baskısı daha vardır (Kahire, ts. [el-Matbaatü'l-Bârûniyye], s. 50-86). 5. *el-Le'âli'ü'l-meymûniyye 'ale'l-Manzûmeti'n-nûniyye*. Ebû Nasr Feth b. Nûh el-Melûşâî'nin *en-Nûniyye fî uşûli'd-dîn* adlı kasideinin şerhidir. Yaklaşık iki ay içinde tamamlanan bu eserin de yazma nüshaları mevcuttur (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 22.155; Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 477; Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 477). Muhammed b. Yûsuf Eттаfeyyiş bu esere bir hâşiye yazmıştır (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 69.157). Abdülazîz es-Semîni'nin *en-Nûr* adıyla yazdığı şerh ise (Kahire 1306/1889) Telâti'ye ait şerhin ihtisarı mahiyetindedir (Gardâye 1981). 6. *Mir'âtü'n-nâzirîn fî uşûli Tebgürîn*. Tebgürîn b. İsâ el-Mel-şûtî'nin *Uşûlü'd-dîn* olarak bilinen eseri üzerine yazılan uzun bir şerh olup bir nüshası günümüze ulaşmıştır (Benî Yezcen, Mektebetü'l-Kutb [Mektebetü's-Şeyh Eттаfeyyiş], nr. 813; Cerbe, Mektebetü'l-Bagtûr). Müellifin, halkın da faydalanması için *Nuħbetü'l-metîn min uşûli Tebgürîn* adıyla özetlediği eser Muhammed Halîfe Mâdi'nin *el-'Aķidetü'l-mübâreke* adlı kitabı içinde yayımlanmış (Kahire, ts. [el-Matbaatü'l-feccâletü'l-cedîde], s. 144-168), *Min Türâşine'l-İslâmî* başlığı altında diğer bazı kitaplarla birlikte de basılmıştır (Gardâye, ts. [el-Matbaatü'l-Arabîyye]). 7. *Naẓmü't-taħķik fî 'uķüdi't-ta'lik*. Ebû Hafs İbn Cemî'nin 'Aķidetü't-tevhîd adlı akaid risâlesine Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Saîd eş-Şemmâhî'nin yazdığı şerhin şerhidir. Müellifi henüz hayatta iken istinsah edilen bir nüshası Cerbe'de bulunmaktadır (Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 23.249). 8. *el-Fütûħâtü'l-ilâhiyye 'ale'l-manzûmeti'l-Hazreciyye (İrâbü'l-Manzûmeti'l-Hazreciyye)*. Abdullah b. Osman el-Hazrecî'nin *el-Ķaşidetü'l-Hazreciyye* adıyla da bilinen *er-Râmizetü's-şâfiye fî ilmeyi'l-'arûz ve'l-ķâfiye* adlı eserinin şerhi olup yazma nüshası mevcuttur (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 43.322). 9. *Muħtaşaru İrâbi'l-Manzûmeti'l-Hazreciyye*. Kitabın dibâcesinde müelli-